

Prehľadová práca

Vnímanie hanby v kontexte rôznych psychoanalytických teórií
Viewing shame in the context of various psychoanalytic theories

Alexander Gregor, Adriana Kaplánová

Súhrn

Cieľom práce je poukázať, ako je pocit hanby bližšie chápaný zo strany popredných predstaviteľov psychoanalytických teórií. Hanbou ako psychologickým konštruktom sa zaoberali autori rôznych psychoanalytických prístupov, v dôsledku čoho existuje množstvo perspektív nazerania na tento pojem. Veľké rozdiely vo vnímaní hanby sú však prítomné aj u predstaviteľov jedného psychoanalytického smeru, akým je napríklad psychoanalýza. Zámerom autorov je poukázať na odlišnosti vo vnímaní hanby v rámci jednotlivých psychoanalytických teórií Freuda, Kohuta, Kinstona a Eriksona. U väčšiny menovaných autorov sa pohľad na hanbu vyvíjal s postupujúcim časom, integrujúc do seba nové prvky. Práca vo veľkej miere zahŕňa pohľady na hanbu vychádzajúcu z Freudovej teórie vývinu, z Kohutovej koncepcie narcizmu, teórie objektových vzťahov a aj Eriksonovej teórie psychosociálneho vývinu.

Kľúčové slová: hanba, narcizmus, Self, objekt, psychoanalýza.

Summary

Shame as a psychological construct was a concern among authors of various psychotherapeutic approaches, hence there exist many perspectives of looking onto this construct. Moreover, there are very distinctive differences of insights into shame even among one psychotherapeutic approach such as psychoanalysis. The aim of this manuscript is to demonstrate the differences about insights into shame within several psychoanalytic theories such as theories of Freud, Kohut, Kinston and Erikson. In case of majority of these authors, their insights regarding shame have been evolving through the time, incorporating new features. This article includes mainly insights into shame stemming from Freud's theory of development, Kohut self psychology theory, theory of object relations and Erikson theory of psychosocial development.

Key words: shame, narcissism, Self, object, psychoanalysis.

Chápanie hanby v rámci Freudovej koncepcie vývinu

Z pohľadu psychoanalýzy je človek vnímaný ako biologický tvor, v psychike ktorého významnú úlohu majú pudy, pochádzajúce z jeho nevedomia. Mimoriadny význam sa kladie na

Katedra psychológie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava
Katedra edukačných a humanitných vied o športe, Fakulta telesnej výchovy a športu, Univerzita Komenského, Bratislava

Adresa pre korešpondenciu:

Mgr. Alexander Gregor, Katedra psychológie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, Hornopotočná 23, 914 43, Trnava
E-mail: alex.gregor@centrum.sk

Mgr. Adriana Kaplánová, Katedra edukačných a humanitných vied o športe, Fakulta telesnej výchovy a športu, Univerzita Komenského, Nábr. arm. gen. L. Svobodu 9, 814 69, Bratislava
E-mail: adriana.kaplanova@gmail.com

nevedomie, ktoré chráni integritu osobnosti na základe obranných mechanizmov, predstavujúcich súhrnne akýsi filter, umožňujúci do vedomia pustiť len určité psychické obsahy (Vymětal *et al.*, 2004). Nevedomie je v psychoanalýze reprezentované pudovým jadrom osobnosti id, z ktorého sa ako dôsledok kontaktu s realitou neskôr vyvinie ego (Vymětal *et al.*, 2004, s. 235). V rámci psychoanalýzy majú významnú úlohu rodičovské postoje, na základe ktorých sa dieťa učí vyhovieť požiadavkám spoločnosti a tomu, čo je a nie je pre spoločnosť žiaduce. Podľa Freudovej teórie vývinu (1936) je vznik superega podmienený identifikáciou s dominanciou otca. Týmto spôsobom si zvnútorňuje štandardy a požiadavky spoločnosti, ktoré sú čiastočne schopné udržiavať pod kontrolou jeho živočíšne pudy a agresiu. Superego je teda tým zdrojom v psychike jednotlivca, odkiaľ sa vynárajú pocity hanby.

V literatúre sa otázkou hanby sa zaoberal Freud už v roku 1895. Poukázal na to, že hanba spolu s moralitou a nechutťou zapríčiňujú represiú. Jeho prvotný názor bol, že hanba je výsledkom vystavenia sa vlastnej psychologickému obnaženosti a defektnosti v očiach iných a vzťahuje sa na pasivitu a feminne črty. Freud (1895) v tomto čase tvrdil, že hanba je deriváciou sebakarhania a strachu jednotlivca z odtajenia jeho včasných sexuálnych fantázií, ktoré následne viedli k výčitkám. Neskôr Freud (1914) uviedol, že hanba je obranou voči exhibicionizmu a voyeurizmu, ktoré on sám považoval za sexuálne pudy.

Určité inkonzistencie vo Freudovom chápaní hanby uvádza Morrison (1989), ktorý poukazuje na to, že hoci Freud tvrdí, že podmienujúcim faktorom pre formovanie ego ideálu je represia, nezmieňuje sa o očividnom spojení medzi hanbou a ego ideálom, ktoré vyplýva z jeho predchádzajúceho opisu týchto dvoch psychologických pojmov. Podľa Morrisona (1989) bol Freudov slabší záujem o hanbu pravdepodobne podmienený tým, že sám si bol vedomý vlastných slabín a nechcel si ich pripomínať. Vo svojich spisoch sa hanbou nezaoberala do hĺbky a nepoňal ju ako jeden z podstatných až kľúčových sociálno-psychologických konštruktov. Freud (1933) až neskôr dodal, že prežívanie hanby môže u jednotlivca reflektovať alebo slúžiť ako obrana voči pocitom neadekvátnosti.

Iným nedostatkom Freudových opisov hanby je ich nadväznosť na psychosociálne štádia. Podľa Polanského (1991) sa pocity hanby prvýkrát vynárajú v análnom štádiu, kedy sa dieťa učí pravidelným nácvikom na toalete a svojimi toaletnými potrebami sa často zaoberá vo svojej fantázii. V tejto fáze vývinu si dieťa uvedomuje, že za nedostatky v týchto nácvikoch a prehrešky z toho vyplývajúce, môže byť často kritizované. Myšlienky na to, že niekto uvidí neopatrnosti, akých sa pri nácvikoch toaletného správania samo dieťa dopúšťa, v ňom vyvolávajú obavu, že zažije hanbu (tamtiež).

Ďalšie nedostatky a inkonzistencie Freudových opisov hanby neskôr objasnili predstavitelia egopsychológie - neskoršej dominantnej školy psychoanalýzy.

Z pohľadu egopsychológie hanba vzniká ako dôsledok napätia medzi súčasným egom a ego ideálom. Ego ideál je tvorený početnými internalizáciami, identifikáciami a významnými osobnými hnacími motívmi, ktoré plnia funkciu sprievodných ideálov. V prípade, že jednotlivec ich nie je schopný naplniť, prebúdzajú sa v ňom pocity hanby. Neschopnosť dosiahnuť ich želaný stav je primárnym zdrojom hanby (Jacoby, 1996). Podľa Hartmanna a Loewensteina (1962) superego postupne integruje smerovanie a prostriedky ego ideálu a spolu s tým aj reštrikcie pochádzajúce z morálneho kódu, čo následne vedie k vývinu systému obsahujúceho princíp toho, čo je dobré a čo sa nemá.

Sumarizujúc Freudove názory na konštrukt hanby môžeme konštatovať, že Freud postrádal celostný pohľad na ňu a nenačrtol jej ucelenú a konzistentnú koncepciu. Preto v jeho chápaní hanby sa vyskytujú trhliny a inkonzistencie, ktoré sú opísané vyššie uvedenými autormi.

Vnímanie hanby z perspektívy Kohutovej koncepcie narcizmu

Niektorí predstavitelia psychoanalýzy sa pri opise hanby sústredili na koncept narcizmu uvedený Heinzom Kohutom. Kohut, zakladateľ psychológie Self, nesúhlasil s Freudovou koncepciou osobnosti a predstavil vlastnú, v ktorej popredí stojí Self charakteristické tromi pólmi. Pod pojmom pól Kohut myslel samostatnú vývinovú cestu vo vnútri štruktúry Self, ktorá má svoju vlastnú energiu a potreby (Siegel, 1996). Pól zároveň reprezentuje flexibilnú neustále sa meniacu sieť aspektov alebo polarít Selfu. Prvý pól predstavuje grandiózne Self, druhý idealizované rodičovské imágo a tretí dvojníctvo - pojem, ktorý zaviedol Kohut na konci svojho života. V jeho koncepcii sa do popredia dostáva ešte aj pojem selfobjekt, ktorý predstavuje akýsi zvnútornený obraz aspektov iného človeka iných ľudí, alebo objektov, prinášajúci zosúladenie emócií, sebaoprotvrdenie, reguláciu psychického napätia a uznanie vlastnej autonómie (Chessick, 1993). Kohut bol presvedčený, že formovanie, súdržnosť a zdravie Selfu sa odohráva za pomoci prijímania psychickej energie zo selfobjektov, predstavujúcu akúsi výživu pre celkové Self. Úlohou selfobjektov je vytvoriť silné, súdržné a energické Self.

Kohut spočiatku vnímal hanbu ako reakciu na to, že jednotlivec je neprimerane zaťažovaný vlastnou grandiozitou, ktorá ho robí neschopným vypustiť exhibicionistické požiadavky (Lansky a Morrison, 1997). Tento úvodný pohľad však vychádzal z jeho skoršej teórie pohonného modelu motivácie, v ktorom sa uvádza, že exhibicionistické požiadavky vychádzajú z libida, ktorého sú súčasťou.

S postupom času sa Kohutov (1971) pohľad na hanbu menil a on sám doň integroval nové myšlienky a ucelenejšie koncepcie, v ktorých sa zaoberal hanbou v súvislosti svojej koncepcie narcistickej osobnosti. Aj keď Kohut do tohto obdobia koncepciu hanby explicitne nevypracoval, jeho práca z roku 1971 je plne obsiahnutá pojmami ako poníženie, sklúčenosť a narušená sebaakceptácia, čo sú pojmy úzko súvisiace práve s hanbou. Podľa Kohuta (1971) príčinou narcistickej osobnosti je defragmentácia pólov Selfu. Nazdával sa, že všetky tri póly Selfu potrebujú empatickú odpoveď zo strany selfobjektov na to, aby mohli rásť a prosperovať. Ideály dieťaťa sa viažu na idealizované rodičovské imágo a pokiaľ dieťa postráda empatiu zo strany rodičov, hrozí u neho rozvoj narcizmu (Kohut 1971). Jednotlivec, ktorý bol predtým takýmto dieťaťom, nie je schopný vyvinúť plnú kapacitu na reguláciu vlastnej sebaúcty (McLean, 2007). Podľa Kohuta (1971) dospelý narcistický jednotlivec kolíše medzi neprínaležitým preceňovaním seba samého a iracionálnymi pocitmi menejcennosti, pričom jeho sebaúcta je závislá od toho, do akej miery mu ostatní dávajú pocit, že je hodnotný a cenný. Práve na tomto sa zakladá samotná porucha regulácie sebaúcty u narcistického jednotlivca, ktorý postráda vlastné, na okolí nezávislé presvedčenia o sebe samom, ktoré sú vplyvom prežívania hanby nalenené. V centre narcistickej osobnosti stojí vysoká zraniteľnosť sebaúcty jednotlivca (Kohut, 1971). Príčinou takto výhradne okolím podmienenej sebaúcty je z určitej časti aj absentujúci rýdzy záujem o vlastnú osobu, ktorý je jeden z faktorov stojacich v centre narcistickej osobnosti. To spôsobuje, že sebaopätie je u nich vyplňované povznášajúcimi predstavami, ktoré sú nerealistické a nafúknuté. Vyskytuje sa u nich hypersenzitivita voči kritike, vedúca k vyššej náchylnosti k prežívaniu hanby (tamtiež).

Práve tento fakt poskytuje narcistickým osobnostiam silnú predispozíciu k prežívaniu intenzívnejšej hanby, ktorá môže vyústiť až do depresie.

Kohut sa viac ako akýkoľvek iný predstaviteľ psychoanalýzy venoval konštruktom blízkyh hanbe v súvislosti s narcistickou zraniteľnosťou. Neskôr uviedol, že ľudia náchylnejší k prežívaniu hanby sú ambiciózni, poháňaní za úspechom a zároveň ich prežívanie hanby je reakcia na morálne a externé zlyhanie. O rok na to Kohut (1972) zdôraznil, že absencia prístupnosti funkcií selfobjektov generuje u subjektu hanbu a zlosť prameniacu z narcizmu. Túto absenciu chápal ako druhý zdroj, z ktorého pramení hanba popri prvom zdroji, ktorým je nerovnovážny stav Selfu pod vplyvom zaplavenia grandiozitou - teda veľikášskymi a nafúknutými predstavami o sebe samom.

Kohut sa neskôr zmienil o hanbe opäť a to v roku 1977, kedy uviedol, že hanba vzniká ako následok toho, že jednotlivec nie je schopný vysporiadať sa s kľúčovými zlyhaniami v živote a to ani pomocou nápravy. Hanba má teda v tejto súvislosti vedľajší efekt v podobe túžby zmiast' alebo vymazať neznesiteľný pocit poníženia, prameniaceho z uvedomenia si samotného zlyhania.

Z Kohutových predošlých vhládov teda môžeme sumarizovať, že postupom času sa u neho vytváralo čoraz zreteľnejšie celostné chápanie hanby so zrelšími kontúrami. Jeho chápanie hanby z roku 1979 je rozšírené ešte o zlosť prameniacu z poníženia v rámci sociálnej situácie. Zlosť v takomto prípade má charakter túžby po odplate, ktorá je nasmerovaná voči osobe, ktorá priniesla jednotlivcovi poníženie. Kohut (1979) chápal takúto zlosť ako subjektívnu reakciu voči podnietenej hanbe, pričom jej koreňom je pocitovaná neprináležitost'.

Súvislosťami medzi hanbou voči narcizmu, Selfu a objektom, ale v inom poňatí sa zaoberali aj viacerí autori, vychádzajúci z teórie objektových vzťahov.

Poňatie hanby z perspektívy teórie objektových vzťahov

Teória objektových vzťahov je vetva psychoanalýzy, ktorá sa zamerala na rôznorodosť vzťahotvornej činnosti v rámci interpersonálneho sveta a jej konverziu na mentálne reprezentácie v štruktúre Self. Ústredné postavenie v nej zohráva pojem objekt, ktorý v jednoduchom zmysle označuje predmet, voči ktorému sa subjekt vzťahuje a v hlbšom zmysle predstavuje mentálnu reprezentáciu, nadobúdajúcu určitú hodnotu a význam v štruktúre Self. Ak si subjekt vytvorí hlbší vzťah voči objektu, tento objekt nadobudne silný význam v štruktúre Self daného subjektu. Teória objektových vzťahov nahliada na hanbu ako na konštrukt, ktorý je výhradne reakciou na deje, ktoré sa odohrávajú v reálnych alebo fantazijných interpersonálnych interakciách (Morrison, 1989). Aj keď väčšina predstaviteľov teórie objektových vzťahov sa otázkami hanby nezaoberala, hanba neostala nepovšimnutá a niektorí autori sa ňou zaoberali do hĺbky v kontexte narcizmu, selfobjektov a superega. Napríklad Spero (1984) sa domnieval, že hanba vychádza z negatívnych ideálov ega, ktoré definoval ako aspekty štruktúry superega, ktoré nikdy nedosiahnú úplné zvnútornenie. Tieto časti superega sa

v jeho chápaní vyčleňujú ako rozštiepené mentálne reprezentácie objektov, ktoré sú v kontraste s úplnými zvnútorneniami objektov. Spero (1984) zároveň tvrdil, že hanba odráža nestabilitu hraníc medzi jadrovým Self daného subjektu a mentálnymi reprezentáciami ostatných ľudí v štruktúre Self. Pod vplyvom prežívanej hanby dochádza k tomu, že diferenciácie selfobjektov sa stanú nekompletnými, čo vedie k hrozbe difúzie hraníc Selfu. V praktickom živote tento scenár podľa Spera (1984) nastáva, keď je subjekt vystavený pohoršovaniu sa na jeho adresu zo strany iného človeka a vníma dotyčné pohoršenie ako výrazne nepríjemné až bolestivé.

Sumarizujúc Sperove názory môžeme usudzovať, že vyššia náchylnosť k prežívaniu hanby súvisí so štruktúrou Self, ktorá nie je pevná, je nesúdržná a prevládajú v nej čiastočne zvnútornené objektové reprezentácie. Hanba tak vzniká ako dôsledok poškodenia objektových vzťahov.

Iná predstaviteľka teórie objektových vzťahov Lynd (1958) naproti uviedla, že hanba vyplýva zo sebaodhalenia, v pozadí ktorého stojí sebaopätanie subjektu. Hanbu zároveň vnímala ako konzekvenciu toho, keď nezávislé Self jednotlivca neuspokojí požiadavky objektov. Najzložitejšiu a najprepracovanejšiu koncepciu hanby na poli teórie objektových vzťahov publikoval Kinston (1980), ktorý uvádza, že hanba signalizuje nezvratný pohyb od sebanarcizmu ku objektovému narcizmu. V jeho opise môžeme sebanarcizmus chápať ako snahu udržať integrovaný, stabilný a pozitívny sebaobraz. Stojí za zmienku, že takéto definovanie narcizmu ako hlavného mechanizmu integrity ega sa výrazne líši od jeho súčasného klinického opisu a zároveň sa líši od koncepcie Kohuta. Podľa Kinstona (1980) narušený sebanarcizmus vzniká dôsledkom podlomenia pozitívneho sebaobrazu, čo u daného jednotlivca vedie k vyššej narcistickej zraniteľnosti. Objektový narcizmus reprezentuje špecifický vzťah k objektu, v rámci ktorého diferenciácia selfobjektu a hranice medzi objektom a subjektom sú vystavené hrozbe straty stavu ich pôvodnej zachovanosti. V prípade objektového narcizmu subjekt na nevedomej úrovni vníma potrebu udržať integritu týchto hraníc a v jeho nevedomí dochádza k úzkostlivému odtiahnutiu sa jadrového Selfu od dôležitých objektov (tamtiež). Objektový narcizmus je teda reakciou na hrozbu možného prílišného pohltienia objektom, ktorá by spôsobovala subjektu bolesť. Dôsledkom tejto reakcie je popretie potreby zo strany iných, prisudzovanie vysokého významu sebestačnosti a nižší celkový záujem až indiferencia voči ostatným. Podľa Kinstona (1980) príčina objektového narcizmu leží v ranom detstve jednotlivca, v ktorom došlo k problémom na začiatkoch osamostatňovania sa od rodičov a taktiež neadekvátneho symbiotického spojenia s nimi (tamtiež). Kinston (1983) neskôr v kontexte teórie objektových vzťahov zdôrazňoval spájanie hanby s formovaním identity a individualizáciou. Hanba v jeho neskoršom opise znamená signálnu skúsenosť odrážajúcu bolestivé sebauvedomenie majúce dopad na separátnu identitu (sebanarcizmus). Z tohto bolestivého sebauvedomenia pramení úzkosť, ktorá vedie k popretiu niektorých prirodzených potrieb, nedokonalostí a taktiež k túžbe po nezávislosti. Kinston (1983) uvádza, že hlbší zásah hanby do štruktúry Self síce vedie k objektovému narcizmu, avšak dodáva, že po podnietení náročných obranných mechanizmov hanba prestane pôsobiť v psychike jednotlivca. Utiahnutie sa k objektovému narcizmu vedie k narušeniu nezávislej identity majúcej za následok stratu spontánneho

sebauvedomenia, nahradeného oddaním sa určitej stereotypnej aktivite. V neskoršom náhľade u Kinstona (1983) hanba teda zastáva iné miesto v otázke objektového narcizmu ako v jeho prvotnom ponímaní a mechanizmus objektového narcizmu je teda vysvetlený odlišne. Kinston (1983) zdôrazňuje, že u jednotlivcov s narušeným sebanarcizmom hanba odráža vnútorný diskomfort z raného detstva. Tento diskomfort nastáva po zničení alebo znehodnotení rodičovských objektov, po ktorom dochádza v živote jednotlivca k problémom s formovaním jeho identity a sebahodnotenia. V teórii objektových vzťahov sa teda názory na hanbu najčastejšie spájajú s dejmi odohrávajúcimi sa v súvislosti s objektami, Selfom a sebanarcizmom.

Kinstonovo neskoršie chápanie hanby tak zdieľa istú paralelu s Ericksonovým štádiom autonómie vs hanby, v ktorom vnútorné obrazy rodičov (rodičovské objekty) majú kľúčovú úlohu pri formovaní identity a procese osamostatňovania sa. Podľa Eriksona (1963) ak rodičia reagujú pozitívne na asertivitu dieťaťa a jeho aktivitu, ktorá signalizuje absolútny začiatok postupného procesu osamostatňovania sa, u dieťaťa sa vytvorí prináležitá a integrovanejšie sebauvedomenie. Ak však rodičia dieťaťu neumožnia vykonávať jeho spontánnu aktivitu, dieťa je nadmerne zaťažené príkazmi a zákazmi. Pokiaľ je takéto dieťa nútené naplňovať ich očakávania, nastávajú ťažkosti pri formovaní jeho separátnej identity (tamtiež). Z vývinového hľadiska sa hanba vzťahuje na potrebu naplňovať očakávania rodičov, ktorá narúša a neberie ohľad na unikátnu osobnú identitu dieťaťa. Na druhej strane naplňovanie týchto očakávaní dieťaťu umožňuje pocity blízkosti, lásky a prijatie zo strany rodičov (tamtiež). Týmto nastáva u dieťaťa potlačenie jeho spontánnej aktivity, činorodosti a vytvára sa tak základ neskorších problémov so sebaobrazom, sebaúctou a sebahodnotením, ktoré budú podliehať vonkajším zdrojom. Jednotlivec v adolescencii alebo dospelosti v živote nenadobudne schopnosť utvárať si obraz a hodnotenie o sebe na základe procesov reflektovania hlbšej duševnej činnosti. Strata hlbšej sebareflexie sa premietne do toho, že jednotlivcovo sebahodnotenie bude z väčšej miery závisieť od toho, ako bude naplňovať to, čo je v spoločnosti považované za žiaduce a prinášajúce úspech. Jeho sebahodnotenie je z veľkej časti podmienené tým, čo si o sebe myslí on sám a ako ho vnímajú ostatní. Pokiaľ je sebaúcta subjektu postavená na základe externých zdrojov, potom hanba môže podnieť výraznejšiu reakciu v Self, čím sa jednotlivec stáva zraniteľnejším. Takto je podľa Eriksona (1963) vysvetlený mechanizmus toho, ako rané problémy v osamostatnení sa môžu v dospelosti preniesť do podoby neintegrovaneého sebauvedomenia, krehšej sebaúcty a negatívnejšieho dopadu hanby na psychické fungovanie jednotlivca (tamtiež). Erikson teda videl príčinu vzniku vyššej náchylnosti k prežívaniu hanby v prílišných očakávaníach rodičov kladených na dieťa, ktoré dieťa nie je schopné splniť. Týmto sa jeho pohľad na konštrukt hanba vo výraznej miere líši od iných predstaviteľov psychoanalýzy. Erikson zároveň viac ako iný predstaviteľ psychoanalýzy poňal aj vývinové aspekty hanby.

Záver

Predstavitelia psychoanalýzy priniesli bohaté názorové stanoviská ku konštraktu „hanba“. Mnohé z vyššie uvedení názorov majú blízko k súčasným pohľadom, v rámci ktorých sa silnejšie prežívanie hanby spája s narcizmom alebo

oslabenou štruktúrou Self. Hanba môže vyústiť do hnevu na seba samého a až k sebanenávisti, čím oslabuje integritu Self (Martens, 2005a). Okrem toho intenzívna hanba alebo dlhodobé pocity hanby môžu viesť k úbytku empatie, sebanáhľadu a autenticity (tamtiež). Spojitosť medzi narcizmom a silnejšou náchylnosťou k prežívaniu hanby je okrem početných výskumov na poli klinickej psychológie a psychopatológie opísaná v aj vo viacerých prácach Martensa, ktorý ponúka jej zaujímavé vysvetlenie. Martens (2005b) vníma narcizmus ako kontinuálnu snahu o zastavenie patologickej zraniteľnosti a prežívanie hanby. Súčasne s tým tvrdí, že táto snaha zastaviť pocity hanby a zraniteľnosť, ktorá prebieha na nevedomejšej úrovni, vedie naopak k častejšie a silnejšie prežívanej hanbe. Dôvodom toho je, že takáto snaha sa spája s nedostatkom testovania reality a so schopnosťou anticipovať situácie, v ktorých jednotlivcovi hrozí poníženie alebo nebezpečenstvo vzniku samotnej hanby.

Naopak najmenšia spojitosť medzi názormi na konštrukt hanba u viacerých predstaviteľov psychoanalýzy a súčasným pohľadom sa javí v súvislosti s konštruktom ego, hoci aj v tomto prípade sa začínajú objavovať publikácie (napr. Einstein a Lanning, 2019). Podľa Einsteina a Lanninga (2019, s. 575) na to, aby jednotlivec mohol vôbec prežívať hanbu, musí dosiahnuť aspoň bazálny stupeň zrelosti. Menej význačné prežívanie hanby sa zároveň spája s vyšším stupňom vývinu ega.

Literatúra

Einstein D., Lanning K.: Shame, guilt, ego development and the five-factor model of personality. *Journal of personality*, 2019, 64(4): 555- 582.

Erikson E.: *Childhood and society*. London: W.W. Norton, 1963.

Fairbairn W.: *Psychological studies of the personality*. London: Routledge & Kegan Paul, 1952.

Freud S.: Letter from Freud to Fliess, 1885, *The complete letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887-1904*.

Freud S.: On narcissism: An introduction. *Standard Edition*, vol. XIV. London: Hogarth, 1914.

Freud S.: *New introductory lectures on psychoanalysis*. London: Hogarth Press, 1933.

Freud A.: *The ego and the mechanisms of defense*. New York: International universities press, 1936.

Hartmann H., Loewenstein R.: Notes on the superego. *Psychoanalytic study of the child*, 1962, 17: 42-81.

Chessick R.: *A dictionary for psychotherapist: Dynamic concepts in psychotherapy*. New York: Jason Aronson, 1993.

Jacoby M.: *Shame and the origins of self-esteem: A jungian approach*. New York: Routledge, 1996.

Kaufman G.: *The psychology of shame*. New York: Springer, 1989.

Kinston W.: A theoretical context for shame. *The international journal of psychoanalysis*, 1983, 64 (2): 213- 226.

- Kohut H.:** The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders. Chicago: University Of Chicago Press, 1971.
- Kohut H.:** Thoughts on narcissism and narcissistic rage. Psychoanalytic study of the child, 1972, 27: 360-400.
- Kohut H.:** The restoration of the self., New York: Int. Univ. Press, 1977.
- Lansky M., Morrison A.:** The widening scope of shame. New York: Routledge, 1997.
- Levis H.:** Shame and guilt in neurosis. Psychoanalytic review, 1971, 58 (3): 419-438.
- Lynd H.:** On shame and the search for identity. Oxford, Harcourt, Brace, 1958.
- Martens W.:** Shame and narcissism: Therapeutic relevance of conflicting dimensions of excessive self esteem, pride, and pathological vulnerable self. Annals of the american psychotherapy association, 2005, 8 (2), 10-17.
- Martens W.:** Shame and narcissism: Conflicting dimensions of pride, self-esteem and pathological vulnerability. Annals of the american psychotherapy association, 2005, 8 (2), 10-17.
- McLean J.:** Psychotherapy with narcissistic patient using Kohut's self psychology model. Psychiatry (Edgmont), 2007, 4 (10): 40-47.
- Morrison A.:** Shame: The underside of narcissism. London: Routledge, 1989.
- Polansky N.:** Integrated ego psychology (Modern applications of social work). London: Aldine Transaction. 2nd edition, 1991.
- Siegel A.:** Heinz Kohut and the psychology of the self (Makers of modern psychotherapy). New York: Routledge, 1996.
- Spero M.:** Shame. An object- relational formulation. The psychoanalytic study of the child, 1984, 39 (1): 259-282.
- Vymětal J. a kol.:** Obecná psychoterapie. Praha: Grada Publishing, 2004.

Do redakcie došlo 10.1.2020.